

МИРЈАНА РОТЕР-БЛАГОЈЕВИЋ

ПРИКАЗ МОНОГРАФИЈЕ:
АЛЕКСАНДАР ИГЊАТОВИЋ
ЈУГОСЛОВЕНСТВО У
АРХИТЕКТУРИ 1904–1941.

Књига др Александра Игњатовића, доцента на Одсеку за архитектуру Архитектонског факултета Универзитета у Београду, *Југословенство у архитектури 1904–1941*, објављена је 2007. године у издању „Грађевинске књиге“ (рецензенти проф. др Милош Перовић и проф. др Александар Кадијевић). Ова обимна научна студија представља резултат његовог темељног и систематичног рада на докторској тези и, због својих високих научних квалитета, убрзо након појављивања, овенчана је наградом „Ранко Радовић“ за критичко-теоријско дело, књигу, о архитектури.

Тумачење механизма и идеја који су учествовали у исказивању југословенства кроз архитектуру у периоду када је оно постало идеолошки актуелно, у Србији под династијом Карађорђевић и у јужнословенским областима Аустроугарске монархије (од 1904. до 1918. године), и доминантно, у званичној културној политици, уметности и архитектури Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије (од 1918. до 1941), изнето у делу Александра Игњатовића представља значајан помак у нашој историографији по комплексности, свеобухватности, научној прецизности и објективности, али и храбрости аутора да на језгровит и неспутан начин износи закључке, који, умногоме, на нов, модеран, начин осветљавају архитектуру посматраног периода. Посебан квалитет књиге јесте корпус знања о времену у којем је посматрана архитектура настајала, тумачење друштвених, политичких и културних односа на балканском простору у периоду прве половине двадесетог века, као и деловања појединих личности политичке, културне и архитектонске сцене, које аутор износи пред читаоца. Управо су дубина и ширина сагледавања услова у којима је архитектура овог времена настајала и одсуство емоција и сентименталности у тумачењу улоге појединих аутора и домета њихових дела посебан квалитет који краси и издваја ову књигу.

Аутор у предговору истиче да књига има амбицију да „односно између садржаја и облика знања о југословенству проблематизује“ и да понуди неколико одговора на питање каква је била улога архитектуре у презентацији идеје југословенства. Тиме она архитектуру и њене творце истура у први план, као активне судеонике у креирању политичке, друштвене и културне стварности.

Срж књиге чине четири главе: *Југословенство и архитектура: идеологије и идентитети*, *Примордијализам*, *Синкретизам* и *Универзализам*, кроз које аутор износи и тумачи своје основне тезе. Њима претходе *Предговор* и *Увод*, а на крају монографије дати су *Закључак*, *Списак и порекло илустрација*, као и изузетно обимна *Библиографија*, у којој су, кроз јасно издвојене целине, наведени архивски и други извори, коришћена литература у виду чланака и монографија и на крају је дат индекс. Књига има 446 страна основног текста са 105 илустрација.

Увод књиге аутор је поделио на два дела. У првом, *Епистемологија југословенства и југословенски идентитет*, он се бави тумачењем, поимањем и значењем појмова *југословенство* и *идентитет* у различитим историјским периодима. Трансформација значења ових двају појмова, у зависности од политичке и културне климе одређеног времена, пресудно је утицала на архитектуру, која, према Игњатовићу, није аутономан, затворен систем значења и вредности, већ се кроз њу конструишу и легитимизују друштвена стварности и идеологија. У поглављу *Историзација знања о југословенству 1904–1941*, он даје важне историјске одреднице везане за настајање југословенства, као концепта знања и система различитих политичких идеологија, зачетог на прагу модерног доба – крајем 18. и почетком 19. века, који је током једног века развоја постао институционалан и оперативан дискурс. Аутор посебно наглашава да је фокус његове књиге усмерен ка тумачењу различитих система конструисања и репрезентовања знања о југословенству у архитектури, а не ка архитектури југословенских простора као продукцији и корпусу текстова.

Након уводних образложења, аутор кроз четири главне теме књиге: *Југословенство и архитектура: идеологије и идентитети*, *Примордијализам*, *Синкретизам* и *Универзализам* истражује и тумачи конструисање и приказивање идеје југословенства, кроз визуелне уметности и архитектуру, од њеног настанка до 1941. године. У првом делу књиге, он обрађује четири подтеме: *Проблем националног у архитектури*, *Идентитет: конструисање друштвених идентитета*, *Конструкција југословенског идентитета* и *Идентитет и идеологија*. Тумачећи проблем националног у архитектури, Игњатовић се критички осврће

на досадашња тумачења архитектуре посматраног периода и поставља кључна питања: „Како се уопште једна културна творевина, као што је архитектура, може посматрати и тумачити као 'национална'? Како архитектура може учествовати у креирању слике о нацији, њеној територијалности, историји, карактеру и вредности? Како се кроз одређени историјски период, који оивичава једна мање или више кохерентна идеолошка перспектива југословенства, градила визуелна и архитектонска нарација о националном, етничком, расном или политичком идентитету?“ Да би на њих одговорио, он сматра да најпре морају да се сагледају начини на које архитектура учествује у грађи, тј. садржају друштвених идентитета. Из тог разлога Игњатовић даје основне теоријске оквире и дефиниције за истраживање друштвених идентитета, како етничког, националног и културног, тако и расног и политичког. У односу на ове теоријске оквире, он у даљем тексту конкретизује проблем југословенског идентитета као друштвеног феномена. На крају овог поглавља бави се успостављањем односа идентитета и идеологије у посматраном периоду, као и дефинисањем односа између идеологије југословенства и југословенског идентитета, посебно са аспекта архитектуре. Тиме он заокружује теоријску поставку проблема, који касније детаљније развија у наредним поглављима, заснивајући своје тумачење на трима могућим парадигмама приказивања идеје југословенства у архитектури: примордијалистичкој, синкретистичкој и универзалистичкој.

Тумачењу идеје југословенства кроз *примордијализам* посвећено је највише простора у књизи. Примордијалистичка парадигма конструисања југословенског идентитета је, по Игњатовићу, била заснована на фикцији о урођеном и исконском јединству појединих „племена“ и потреби стварања унитарне југословенске културе. Он на почетку анализира дијалектику примордијалног југословенства и Видовдански храм Ивана Мештровића, као главног представника југословенског идентитета у архитектури и ликовним уметностима тога доба. Даље, он посматра приказивање идеологије југословенства и грађење југословенског идентитета кроз архитектуру павиљона који су представљали Краљевину Србију и Краљевину Југославију на међународним изложбама од 1905. до 1937. године. Кроз анализу политика представљања, између примордијализма, синкретизма и универзализма, аутор даље разрађује идеју о прожимању различитих облика, садржаја и граница југословенског идентитета на релевантним примерима. Поред тога, он посматра и југославизацију народне културе и конструисање примордијалног југословенства. Да

би објаснио југославенство између идеализованог и прагматичног, аутор као студију случаја даје анализу Босне и Херцеговине као парадигме југословенског идентитета. Велики део овог поглавља аутор посвећује проблему грађења идентитета у архитектури кроз позивање на хришћанску религију и особености традиционалних простора хришћанског храма, након чега сагледава како су се процеси стварања идеје о првобитном југословенству рефлектовали у архитектури и уметности. Александар Игњатовић, такође, анализира југословенство као рестаурацију изворног хришћанства и југословенски месијанизам, као и југословенски идентитет и прешизматичко јединство. Он говори о митској древности, идеализацији вернакуларног и о југословенском *ethnoscape*-у. У поглављу *Југославизација архитектуре модернизма. Boden и Blut југословенства* Игњатовић управо архитектуру модернизма види као идеалну опну за примордијалистичку доктрину,

националну кохезију и стварање интегралне југословенске културе. Из тог разлога, на крају овог дела књиге, на примеру Југословенског павиљона на Међународној изложби у Барселони 1929. године, даје тумачење манифестације југословенства кроз његову архитектуру, која је у очима савременика виђена као „спој националног и модерног“, „фузија архајског и модерног“ и „израз оригиналног словенства“. Управо на примеру архитектуре павиљона аутор показује да је дошло до „национализације архитектуре модернизма“ и да су „безорнаментални облици модерне архитектуре препознати као спасоносна формулација пожељног националног и културног идентитета“.

Део књиге посвећен *синкретизму* Александар Игњатовић започиње тврдњом да је синкретистичка парадигма конструкције југословенског идентитета почивала на идеји о југословенству као синтези аутономних култура: српске, хрватске и словеначке. У почетном поглављу, под насловом *Обличје синкретизма: различитост у јединству*, он наводи да је синкретистички модел идентитета посматрао југословенску нацију „као својеврсни амалгам различитости, чија је унутрашња кохерентност била заснована на фикцији о расном јединству Југословена“ и „на специфичној улози југословенске културе у глобалном систему цивилизација“. Кроз поглавља: *Конструкција различитости: „националне традиције“*, *Конструкција јединства: „национална традиција“*, *Есенција синкретизма: „романско-византијски“ идиом* и *Конструкција регионализма: југословенски идентитет као синтеза различитости*, Игњатовић даље образлаже своју тезу да је синкретичка парадигма нудила идеолошки кључ који је функционисао као утврђена прагматична платформа која је пружала могућност да се архитектура интерпретира на само са становишта теорије форме, стила или естетике већ као облик исказивања југословенског културног идентитета насталог на синтези националних, регионалних и локалних традиција. Анализирајући пројекте националних павиљона и друге примере, он дефинише своје виђење конструкције „националне“ традиције кроз синкретичку парадигму. Истичући да је грађење југословенског идентитета као синтетичног идентитета било најочљивије кроз повезивање византијске и романичке градитељске традиције, као симболичног споја Истока и Запада, аутор посебно издваја и анализира дела Драгише Брашована, као и конкурс за Ратнички дом у Београду из 1929. године и Мост краља Александра I Ујединитеља, изграђен 1929–1934. године преко реке Саве. Такође, у оквиру синкретичког концепта културе између два светска рата, он посматра југословенство и као синтезу регионалних идентитета, који су били одраз

природних, географских и климатских карактеристика. У оквиру поглавља посвећеног тој теми аутор, између осталог, анализира краљевске резиденције и палате краљевске банске управе, истичући управо различитост њихове архитектуре као елемент конструисања јединства, тј. као „репрезентацију аутентичних југословенских локализама“ подређених „миту о јединственој југословенској нацији у разноликим појавним облицима“. Посебно поглавље Игњатовић посвећује *Симбиози идентитета* кроз анализу архитектуре соколских домова „између различитости у јединству и јединства различитости“. Анализирајући стилске, формалне и значењске елементе типичне архитектуре соколских домова, он показује како је та архитектура, као непосредни израз идеологије југословенског соколства, имала специфичне културне и политичке функције.

Универзализму је Игњатовић посветио последњу, и најкраћу, главу своје књиге, разматрајући идеју о универзалистичкој парадигми представљања југословенског идентитета у архитектури кроз призму Новог двора и Музеја кнеза Павла у Београду. Он сматра да је управо кроз формирање овог музеја репрезентован европски карактер југословенске државе и жеља да се југословенска нација придружи „породици цивилизованих европских народа“. Такође, то је био и израз тежње да југословенска култура искорачи из традиционалних локалних вредности и да збаци провинцијски карактер, што је, према Игњатовићу, исказано кроз доследно поштовање неокласичне архитектонске синтаксе и преузимање архитектонског наратива историјских стилова неоренесансе и необарока. Тиме је кроз архитектонско обликовање Новог двора исказана идеја да Југославија треба да буде савремена европска држава, чија је култура заснована на универзалним вредностима Запада.

У закључку књиге, Игњатовић још једном наглашава завидну улогу коју је архитектура, као активни судеоник у дешавањима на пољу културе, идеологије и политике, имала у процесу конструисања и репрезентације идеје југословенства у периоду између два светска рата. Архитектура, каже, није „одблесак неког знања о југословенству већ она сама – као дискурс и као интерпретабилна стварност – учествује у његовој изградњи“. На крају текста, аутор још једном

истиче примордијалистичку парадигму, чијој је *јединствености* и посветио највећу пажњу и највише простора у књизи, јер је, сматра, она понела и најтежи терет конструисања „културне представе о изворној и свепрожимајућој примордијалности и истовременој савремености југословенске етнице, нације и културе“. Поред тога, конструкција југословенског идентитета зависила је од прихватљивости идеологије југословенства за остваривање политичких циљева одређених етничких група. Стога је један исти архитектонски текст био интерпретиран као садржај различитих идентитета у различито време и под различитим околностима.

На крају приказа књиге *Југословенство у архитектури 1904–1941*. Александра Игњатовића посебно је задовољство исказати похвале аутору за изузетан труд и напор који је уложио у савладавању веома обимне грађе и извора, откривајући бројне чињенице и догађаје из наше историје и културе који до сада нису довођени у везу са архитектонским стваралаштвом између два светска рата. Тиме је он проучавању историје и теорије архитектуре у Србији дао један нов квалитет, проширујући уобичајене оквире дисциплине и бавећи се не архитектуром као праксом и производом одређеног времена већ односом архитектуре, политике, идеологије, визуелне културе и идентитета. На тај начин он је испољио један свеж и нов теоријски приступ у истраживању историјских појава, односа између архитектуре и уметности, идеологије и друштвено-политичког дискурса и дао значајан импулс другим ауторима да искораче из утабаних стаза домаће историографије. Својим оригиналним и смелим тумачењем појединих појава и дела у области архитектуре и уметности Краљевине Југославије, Александар Игњатовић обликује ново виђење односа између политике, идеологије, културе и уметности овог доба и даје знатан допринос редифиницији става према овом периоду и његовој архитектури. Мада се мора изразити жаљење што књига нема опширни резиме на страном језику, јер би то допринело бољем разумевању и вредновању наше културне историје и архитектонског стваралаштва у контексту идеологије југословенства у свету, сигурно је да ће она имати велики одјек у историографским круговима држава које су у прошлости биле део Југославије.